

Брехтівський науково-дослідний центр в Аугсбурзі, його книгозбірня та наукова робота

Ставлення Аугсбурга до свого великого сина в часи так званої "Холодної війни" постійно викликає дискусії і надає, як і раніше, чудову можливість поширювати різного роду кліше та не цілком достовірні факти. Хоча впродовж двох останніх десятиліть класик поступово і зі значними фінансовими затратами нібито й був "прийнятий у рідній домівці" – різноманітні заходи міста, від Премії Брехта, яка вручається кожні три роки, до щорічного Брехтівського фестивалю, залишають це безперечно поза всяким сумнівом – проте раніше ставлення до нього було, як вважається, не таким простим і того, хто був кошмаром для бюргерів, цинічно використовував жінок та був окупованим в НДР, обходили мовчанням. Саме така думка була поширеною в нашому краї.

В усьому цьому є певна доля істини, проте у будь-якому разі на ситуацію, що склалася, слід поглянути більш пильно. Власне "дані аналізу" є досить різноманітними. Безперечним є те, що спадщиною Брехта під час 50-х і початку 60-х рр. займалися переважно приватні особи, неможливо переоцінити внесок у цю справу окремих осіб і груп осіб, наприклад, молодіжних і студентських організацій, профспілок, а також внесок Аугсбурзького театру та преси. І справді у 1963 році пропозиція перейменувати на честь Брехта одну з вулиць спочатку не отримала ніякої відповіді від міської ради, адже в поглядах поета вбачали занадто велику ідеологічну близькість до, як висловлювалися в ті часи, "правителів східної зони". От тільки цей факт навряд чи може здивувати у часи загального західнонімецького бойкоту Брехта, в часи, коли німецький міністр закордонних справ Генріх фон Брентано ставив лірику Брехта на один рівень з лірикою сутенера та нацистського барда Хорста Весселя (4 квітня 1957 р.), а тогочасний президент Бундесрату, майбутній бундесканцлер Курт Георг Кісінгер, взагалі не згадуючи про власне відповідне націонал-соціалістичне минуле, таврував Брехта "безпосередньо на місці", а саме в Аугсбурзі, як "умілого, але капосного сина міста" (Аугсбургер Альгемайне, 5 листопада 1962 р.).

Останнє не минуло без наслідків. Оскільки усього через декілька місяців, а саме вже 10 травня 1963 року, відбулася миттєва реакція на найвищому офіційному рівні: можливо, мотивована враженою швабською честю або пихою? Чи, можливо, нападки майбутнього бундесканцлера викликали в Аугсбурзі понадпартійне та понадполітичне почуття солідарності з "блудним сином" і мали справді таки дію каталізатора? Як би там не було у кожному окремо взятому випадку — на неофіційному засіданні міської ради було прийнято рішення, на яке мало-хто звернув увагу і яке досі не оцінили належним чином, яке, проте, мало наслідки. Воно не лише надало потужного поштовху дослідженню літературного спадку Брехта, але й інституціоналізувало його — в Державній міській Аугсбурзькій бібліотеці (Staats- und Stadtbibliothek Augsburg) повинні були послідовно та за можливістю без прогалин зібрати праці Брехта й літературу про нього, причому у такому обсязі, який виходив далеко за межі звичайної діяльності наукової регіональної бібліотеки подібного рангу. Про результати роботи повинні були повідомляти в обов'язкових регулярних звітах. Це була "закладка фундаменту" Аугсбурзької брехтівської книгозбірні (Augsburger Brecht-Sammlung). І вже в листопаді 1963 року у вестибюлі Державної міської бібліотеки впродовж місяця можна було милуватися першою маленькою, несміливою, проте загальнодоступною, а тому ніби такою, що відкриває свої таємниці, виставкою Брехта, основою якої була ця книгозбірня.

Проте корінним питанням Гретхен, на яке спочатку потрібно було дати відповідь, було: "Як, власне, "робиться" Брехтівська книгозбірня?" Лист Державної міської бібліотеки від 5 березня 1964 до компетентного міського органу влади містить не лише запитувану інформацію про стан виконаної роботи, але й передає належну порцію часового колориту.

"Перший захід" – дане формулювання має тепер жартівливе забарвлення, оскільки натякає нам, хоч і несвідомо, на заголовок одного з творів Брехта, – полягав у тому, що з фонду бібліотеки вилучалася вже наявні твори Брехта і про Брехта та вносилися до окремого обліку. Так їм було надано окремого статусу, а після цього була розроблена груба систематика, за якою їх мали впорядкувати та інвентаризувати. Грубою вона була не в останню чергу через те, що обсяг фонду був поки ще доступним для безпосереднього огляду: "Книгозбірня охоплює на даний момент 196 праць у 263 томах", – так стисло прозвучало після підрахунку. В будь-якому випадку, вже впродовж

1963 року були замовлені всі німецькі видання Брехта та про Брехта, яких ще не було в наявності, але які можна було придбати. Проблеми все ж таки існували, як і раніше, з НДР, цього разу з точки зору техніки закупівлі: "Зі складнощами було пов'язане придбання літератури, яка видавалася у Східній зоні і продаж якої був забороненим на Заході. Ця література не могла бути придбана у повному обсязі". На 1964 рік для подальшого розвитку книгозбірні міською радою було дано згоду на виділення значної суми в розмірі 5000 німецьких марок. Сума ця була на той час цілком значною, особливо зважаючи на той факт, що в ній не було жодних особистих коштів, оскільки відповідна робота виконувалася бібліотекарями. Черговими кроками були заплановані придбання іноземних видань і літератури, а також машинописних дисертацій. Наступний лист підбиває підсумок:

"Про завершення роботи говорити, напевно, ми не зможемо ніколи. Навряд чи можливо заповнити всі прогалини, особливо що стосується першовидань усіх творів Брехта. Крім того книгозбірня постійно зростатиме. Її систематичне впорядкування та доповнення, виготовлення каталогу й перегрупування, яке можна очікувати з упевненістю, потребують високого рівня уважності, поміркованості та багато часу. Крім того, оскільки доводиться рахуватися із різким зростанням книгозбірні, то зрозуміло, що незабаром не вистачить місця для розміщення всієї книгозбірні". Все ж резюме не залишає місця для сумнівів: "Брехтівську книгозбірню в її сучасному вигляді можна вважати створеною".

*

На сьогоднішній день Аугсбурзька Брехтівська книгозбірня з її понад 10 000 томів є другою у світі за розмірами та за значимістю після зібрання Архіву Бертольта Брехта в Берліні. Вона й далі безупинно росте, приваблює дослідників з усього світу до Аугсбургу і є предметом численних запитів і пошуків, базою для численних нових наукових розвідок. Широка допомога іноземним науковцям є суттєвою складовою роботи Брехтівського науково-дослідного центру.

Фонд складається з двох приблизно рівних частин: творів Брехта зі всього світу більш ніж на 20 мовах і написаних навіть шрифтом для сліпих, а також з дослідницької літератури. При цьому Брехтівський науково-дослідний центр, що існує з 1991 року й організаційно пов'язаний із бібліотекою, намагається за допомогою антикварних закупівель заповнити прогалини попередніх років. Важливою частиною книгозбірні є література про людей — усіх без винятку друзів, знайомих, родичів, митців, співробітників тощо — з оточення Брехта, для того, щоб задокументувати не лише його власну діяльність і життя, а й соціокультурний контекст, який не в останню чергу розкривається через особисті зв'язки, стосунки та співпрацю.

У наявності є більшість найважливіших першовидань праць Брехта, окрім них — велика кількість нотних записів, кінодокументів, фотографій, звуконосіїв, програми спектаклів, також театральні плакати, серед них — понад 350 із Берлінського Ансамблю, які частково належать до його найвідоміших постановок Брехта. До зібрання входять також незвичні речі, які документують сприйняття Брехта по всьому світу, виходячи з інших аспектів, наприклад: комікси, поштові марки, підставки для пива тощо, а також цінна та майстерна графіка. Сюди також відносяться речі, які належали Брехту: книги, фотографії, речі на згадку, здебільшого зі спадку його брата Вальтера, який місто вдалося придбати на початку 90-х рр.

З цього ж таки спадку походять також близько 30 листів юного Брехта до його аугсбурзької коханої Паули Бангольцер, які він написав з 1917 по 1921 рр., і які довгий час вважалися загубленими. Книгозбірня може запропонувати достатню кількість й інших зразків текстів написаних рукою Брехта: листи родичам, друзям і знайомим, а також поетичні праці та навіть заповнений Брехтом формуляр бібліотеки, користувачем якої він був певний час. Також із 2000 року у власності бібліотеки знаходиться єдина існуюча повна серія шкільного журналу "*Врожай*" ("*Die Ernte*") 1913/1914 рр., який також десятиліттями вважався втраченим. Цей журнал є першим великим літературним проектом Брехта, над яким він працював і як автор, і як видавець. Наступними незрівнянними, а також вкрай рідкісними й цінними експонатами є, мабуть, єдиний існуючий екземпляр драми *Ваал* в редакції 1920 року й ексклюзивне видання "*Домашньої збірки проповідей*" ("*Taschenpostille*") 1926 року, яке існує всього у 25 екземплярах. Також до книгозбірні належить видання Франка Ведекінда "*Пісні для лютні*" ("*Lautenlieder*"), подароване Франку Варшауєру на Різдво 1921 року та власноруч підписане Брехтом. Рідкісною і, разом із тим, надзвичайно цікавою з філологічної точки зору є створена нелегально в часи панування націонал-соціалізму, дбайливо й багато оформлена копія "*Зонгів із Тригрошової опери*", яка є доказом того,

що праці Брехта під час націонал-соціалістичного панування читалися та розповсюджувалися під значним ризиком також і в межах Німеччини.

Найзначнішим зростанням за останні десятиліття був позначений для Брехтівської книгозбірні 2009 рік: місто Аугсбург отримало від доньки Брехта Барбари Брехт-Шалль значний обсяг матеріалів, у якому було 175 частково неопублікованих листів Брехту і від Брехта, велика кількість рукописів і такі незвичайні речі, як водійські права Брехта, посвідчення про вступ до університету, повністю невідомий записник матері Брехта за 1895-1910, що містить нову інформацію про юність і соціалізацію Брехта. З цих документів витікає ціла низка нових фактів і дослідницьких даних про молоді роки Брехта, а також про зв'язки Брехта з Рут Берлау й державним апаратом НДР.

На особливу увагу заслуговує газетний фонд Державної міської бібліотеки м. Аугсбург, який містить першовидання більш ніж 70 текстів Брехта, які можна умовно розділити на 2 групи: 1) Його статті, які він написав після початку Першої світової війни, з 8 серпня 1914 року для "Аугсбургер нойєсте нахріхтен" ("Augsburger Neueste Nachrichten") і для "Мюнхен-Аугсбургер абендцайтунг" ("München-Augsburger Abendzeitung") і їх додатків. Вони переконливо засвідчують те, як гімназист пристосувався до політичних "вимог дня", аби мати змогу публікуватися як поет і заявити про себе як про автора газетних статей. 2) Ціла низка частково провокаційних театральних рецензій аугсбурзьких постановок, які він писав для вкрай рідкісної на сьогодні газети Незалежної соціал-демократичної партії Німеччини "Народна воля" ("Volkswille"). Обидві групи текстів документально фіксують по-унікальному визначні фази у становленні Брехта як письменника.

Наступною частиною Аугсбурзької Брехтівської книгозбірні є ілюстрації до книг і графіка до праць письменника. Вже багато разів вони були основою виставок, що викликали велике зацікавлення в Аугсбурзі, а також у понадрегіональному масштабі.

Важливі видання Брехта та фундаментальні праці дослідницької літератури були придбані переважно у двох екземплярах, для того, щоб основний фонд книгозбірні можна було видавати на абонемент. Загалом же Брехтівська книгозбірня функціонує як бібліотека-читальня, яка знаходиться у розпорядженні науковців і всіх зацікавлених у творчості Брехта для ознайомлення та користування за звичним графіком відвідування Державної міської бібліотеки м. Аугсбург.

*

Науково-дослідний центр головну увагу у своїй діяльності зосереджує на ранньому Брехті: найбільше значення має при цьому видання творів Брехта, наприклад, публікація його листів до Паули Бангольцер (Brecht, Bertolt: *Liebste Bi. Briefe an Paula Bahnholzer*. Hrsg. von Helmut Gier und Jürgen Hillesheim. Frankfurt/Main 1992), а також віднайдення досі невідомих текстів Брехта в Аугсбурзькому газетному фонді. Тут за останні роки відбулося одразу багато дивовижних знахідок і віднайдення поодиноких публікацій, які призвели потім до того, що найбільш ранні праці Брехта були перевидані у повному обсязі (Brecht, Bertolt: "Wie ich mir aus einem Roman gemerkt habe..." *Früheste Dichtungen*. Hrsg. von Jürgen Hillesheim. Frankfurt/Main 2006). Кількома роками раніше вдалося опублікувати випуски шкільного журналу "Врожай" ("Die Ernte"), які вважалися втраченими (Bertolt Brechts *Die Ernte*. Die Augsburger Schülerzeitschrift und ihr wichtigster Autor. Gesamtausgabe. Hrsg. von Jürgen Hillesheim und Uta Wolf. Augsburg 1997). Наступними дослідницькими завданнями є об'ємний аналіз ранньої творчості, розгляд поки-що невідомих філологічних джерел і їх значення як контексту для загальної творчості, опис естетики юного Брехта й зображення його "епічного театру" до зустрічі з марксизмом. Упродовж двадцятирічного існування Брехтівського науково-дослідного центру у м. Аугсбург з'явилося близько 20 книг і 100 статей про творчість Брехта. Центр є співвидавцем щорічника Міжнародного Брехтівського товариства (International Brecht Society) (з 2003 року) та книжної серії "Новий Брехт" ("Der neue Brecht") (з 2006 року).

З німецької переклав Микола Фант